

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора економічних наук, професора
Гринкевич Світлани Степанівни
на дисертаційну роботу Томчук Олесі Валеріївни на тему
«Людський потенціал розвитку міста в новій економіці: управлінський
та поведінковий вимір»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна
економіка і політика**

1. Актуальність теми дослідження

Розвиток економіки будь-якої країни й світової економіки в цілому, особливо в сучасних умовах, визначається якісним людським потенціалом. В умовах кардинальних світових трансформацій під впливом нової економіки увага наукової думки переміщується від управління складними соціально-економічними системами національного та глобального рівня до концентрації на розвитку територій та міст, спроможних виступати потужними центрами економічного зростання. В цьому контексті формування людського потенціалу територій виступає ключовим чинником забезпечення їх конкурентоспроможності, надає можливості швидко долати економічні, соціальні, екологічні та інституційні виклики стійкого розвитку в умовах обмеженості ресурсів, визначає масштаби та динаміку трансформаційних процесів.

Незважаючи на глибоке та ґрунтовне опрацювання напрямів та можливостей формування, розвитку і використання людського потенціалу територій із застосуванням системи чинників та механізмів управлінського впливу, простежується недостатній рівень наукової уваги до поведінкових аспектів та когнітивних обмежень, які визначають траєкторії розвитку людського потенціалу на різних рівнях.

З огляду на вищезазначене, актуальність представленої дисертантом роботи, в якій на основі вивчення теоретико-методологічних засад дослідження людського потенціалу розвитку міста, аналізу людського потенціалу територій обґрунтовано пріоритети сучасної політики розвитку

міст України в контексті ефективності використання людського потенціалу з урахуванням поведінкового контексту, не викликає сумнівів.

2. Зв'язок теми дисертації з пріоритетними напрямками розвитку науки, державними та галузевими науковими програмами

Підтвердженням актуальності дисертаційної роботи є участь здобувача у виконанні науково-дослідних тем Донецького національного університету імені Василя Стуса «Інтегрований розвиток територій: кадрова, маркетингова та інноваційна складові» (номер державної реєстрації 0117U006342, 2017-2020 рр.), в рамках якої запропоновано концептуальну модель врахування впливу якості людського потенціалу на розвиток територій; «Методологія конвергентного менеджменту інноваційного розвитку регіональних економічних систем» (2017–2021 рр., номер держреєстрації 0117U006342), в рамках якої сформульовано методологію компаративного аналізу соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу регіону, науково-методичні підходи до діагностики територіальної асиметрії умов формування та використання людського потенціалу територій, а також розроблено механізм управління людським потенціалом міста з урахуванням впливу поведінкових чинників.

3. Основні наукові положення, висновки і рекомендації, що сформульовані в дисертації, їх новизна, рівень обґрунтованості

Для реалізації мети і завдань дисертаційної роботи використано комплекс взаємодоповнюючих методів наукового дослідження економічних процесів та явищ.

У першому розділі «Теоретичні основи дослідження людського потенціалу розвитку міста» здійснено теоретико-методологічний аналіз підходів до визначення змісту і структури людського потенціалу розвитку соціально-економічної системи, обґрунтовано актуальні засади концептосфери дослідження економіки міста та визначення ролі міста як специфічної території, систематизовано фактори та умови розвитку людського потенціалу міста.

У другому розділі «Дослідження впливу поведінкових чинників на формування людського потенціалу розвитку міст» простежено еволюцію поведінкової концепції як інструмента управлінського впливу, здійснено аналіз та систематизацію детермінант економічної поведінки в контексті формування людського потенціалу розвитку міст, обґрунтовано науково-методичний підхід до застосування поведінкових чинників в управлінні

людським потенціалом розвитку міста. У третьому розділі «Детермінанти і тенденції аналізу та оцінки людського потенціалу територій» згенеровано методологічні засади оцінювання рівня розвитку людського потенціалу, проведено структурну діагностику асиметрій розвитку людського потенціалу територій, обґрунтовано детермінанти формування, розвитку і використання людського потенціалу територій та міст України, проведено динамічний аналіз та запропоновано типологізацію територій за рівнем якості людського потенціалу.

Наукова новизна результатів дисертаційної роботи полягає у концептуальному вирішенні проблеми управління людським потенціалом розвитку міст в парадигмі поведінкового підходу, а також системному вдосконаленні методології діагностики асиметрій формування, збереження та відновлення людського потенціалу.

Авторкою проведено глибокий аналіз вітчизняних та зарубіжних напрацювань щодо дослідження формування та використання людського потенціалу розвитку міста в новій економіці. У роботі удосконалено понятійно-категоріальний апарат дослідження людського потенціалу розвитку міст (С. 51-91), а саме надано авторське визначення базових понять: людський потенціал – сукупність інтелектуальних, інноваційних, духовних, соціокультурних, біологічних ресурсів, властивостей, якостей, здібностей окремої особистості, групи або суспільства в цілому, що формуються під дією внутрішніх і зовнішніх факторів, визначають здатність носія даного потенціалу виступати в ролі суб'єкта змін, створювати, перетворювати і впроваджувати нове знання у всіх сферах життєдіяльності суспільства; людський потенціал розвитку міста – вроджені, набуті, сформовані здібності, властивості та якості, що визначають здатність їх носія виступати ключовим драйвером забезпечення економічної та соціальної модернізації міста й діяти на основі професійної компетентності та усвідомлення власної суб'єктності; управління людським потенціалом розвитку міста – процес здійснення цілеспрямованого та опосередкованого впливу на характеристики людського потенціалу з метою набуття ним професійних та особистісних якостей, спроможних забезпечити прогресивну динаміку міста (посилення економічного потенціалу, підтримка безпечності, комфорту, естетики міського простору, формування партнерського середовища суспільних відносин).

Головним науковим здобутком дисертантки є розробка нового напрямку наукового дослідження, який охоплює розробку концептуальних положень вивчення людського потенціалу міст, сутність якого розкривається в обґрунтуванні ролі міст як ключових атракторів та полюсів концентрації ресурсів зростання, середовища формування та використання нематеріальних активів розвитку в парадигмі нової економіки, обґрунтуванні

взаємозалежності між рівнем якості людського потенціалу та динамікою соціально-економічного розвитку міст (С.88-107); на цій основі запропоновано методологічний апарат управління людським потенціалом розвитку міста, спрямований на забезпечення відтворення людського потенціалу нової якості з метою забезпечення максимально повної та ефективної його реалізації в системі соціально-економічного розвитку міста.

Окреме місце у дослідженні людського потенціалу розвитку міста посідає концептуальний підхід до формування стратегії управління людським потенціалом розвитку міста, який уособлює узгодження нормативного та поведінкового виміру управління людським потенціалом в системі стратегічного розвитку міст: нормативний – акумулювання ресурсів, їх раціональний розподіл та використання, системна організація й управління процесами створення нових джерел та видів ресурсів, інституційна, правова, економічна, інформаційна, фінансова підтримка, поведінковий – установлення взаємовідносин, уточнення та аналіз життєвих цілей та стратегій розвитку, політика «м'яких підштовхуваль», поведінкових патернів, потреб, формування комфортного середовища, створення аксіологічного ядра, партнерська, соціальна, середовищна, групова, індивідуальна підтримка (С.354-360).

Особливою науковою цінністю відзначається авторський принциповий механізм імплікації поведінкового підходу в контексті формування людиноцентрованого розвитку міст. Ключовими драйверами імплікації поведінкового підходу виступатиме політика міського розвитку, через яку має здійснюватися інформаційна та консультаційна підтримка, закріплення просоціальної поведінки на основі усунення бар'єрів, формування системи підтримуючих і обмежуючих стимулів, формування відповідного середовища на основі розвитку людського та соціального потенціалу міста, розбудова мережі інституційного забезпечення, формування відповідального лідерства та сприяння набуттю відповідних особистісних характеристик на індивідуальному рівні – здійснення моніторингу та врахування потенціалу сприйняття, межі включеності до соціальних груп, наявного попереднього позитивного досвіду, світогляду, цінностей, особливостей мислення (С. 364-366).

Варті уваги сформовані ключові положення формулювання стратегії управління людським потенціалом розвитку міста які зводяться до: узгодження цілей людського і міського розвитку; детальної конкретизації цільових об'єктів та агентів реалізації стратегічних проєктів та програм; збалансованого нарощення економічної активності; розбудови комфортного і безпечного середовища формування, збереження та відтворення людського потенціалу; врахування поведінкових патернів та очікувань носіїв людського потенціалу (С.369-371). Наведені положення направлені на диференціацію економічних

процесів з урахуванням людиноцентрованого підходу та дозволяють нівелювати вплив негативної демографічної динаміки, досягти вирівнювання розвитку соціального середовища відтворення людського потенціалу міста.

Науковий та практичний інтерес має представлена концептуальна модель впливу якості людського потенціалу на розвиток міст, яка за своїм змістом розкриває проблематику управлінського виміру забезпечення відтворення людського потенціалу міст, набуття ним нової якості на основі більш повного та точного розуміння вихідних та очікуваних параметрів, відображає взаємопов'язану систему компонент (економічна, соціальна, знаннява, креативна, просторова), детермінант та цільових показників, досягнення яких забезпечує якісне формування, розвиток та використання (реалізацію) людського потенціалу міст, в якій якість людського потенціалу досягається шляхом гармонізації складових його розвитку з метою забезпечення соціально-економічного зростання та модернізації території у довготривалій перспективі; модель інституційно закріплена у форматі узгодження регіональних стратегій і програм соціально-економічного розвитку (С. 382-391).

У роботі удосконалено науково-методичні засади аналізу рівня впливу наявних диспропорцій розвитку людського потенціалу на темпи економічного зростання територій (С. 229-239). Використання результатів аналізу дозволяє виявити проблемні зони та визначити пряму залежність між загальною бальною оцінкою та рівнем збалансованості розвитку людського потенціалу території.

У рамках дослідження набули подальшого розвитку методологічні положення щодо проведення оцінювання людського потенціалу території на основі використання зведеного показника – інтегрального індексу людського потенціалу територій, який складається з трьох субіндексів (формування, розвитку та використання людського потенціалу), застосування якого дозволяє визначення на рівні локальної управлінської системи тих індикаторів моніторингу соціального розвитку території, які потрібно відстежувати для своєчасного запобігання деструктивним змінам людського потенціалу (С. 200-202).

Отримані авторкою наукові результати мають високий ступінь обґрунтованості, що підтверджується узагальненням значної кількості фундаментальних праць вітчизняних та закордонних вчених-економістів, використанням великого обсягу статистичної інформації, достатньою апробацією та впровадженням на державному, регіональному та локальному рівні. Проведене дослідження цілком відповідає поставленій меті, що визначається темою дослідження та визначеним в зв'язку з цим дослідницьким завданням. Зазначена теза знаходить своє підтвердження у змісті дослідження

і визначає логіку та послідовність викладу матеріалу. В зв'язку з цим, можна стверджувати, що дисертація Томчук О. В. характеризується як самостійна, авторська робота. Фактів порушення здобувачем академічної доброчесності не виявлено.

4. Практична значущість висновків та рекомендацій дослідження

Результати наукового дослідження, що мають прикладний характер, набули практичного застосування та використання у діяльності товариства Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH Україна (довідка № 220112021 від 22.01.2021 р.), Асоціації міст України (довідка № 3-47/2 від 14.06.2020 року), Вінницького обласного центру зайнятості (довідка № 04-06/5017-20 від 21.05.2020 р.), Інституту адміністрування та післядипломної освіти, НДЦ «ДЕМОС» (акт про впровадження від 20.01.2021 р.), Департаменту економіки і інвестицій Вінницької міської ради (довідка № 11-00-004-38883/4 від 27.07.2020 р.), Виконавчого комітету Маріупольської міської ради (довідка № 12.8-43391-05 від 05.08.2020 р.)

Наукові результати дисертації використовуються також у навчальному процесі Донецького національного університету імені Василя Стуса при викладанні навчальних дисциплін «Управління якістю та конкурентоспроможністю», «Розвиток персоналу», «Економіка праці та управління персоналом», «Соціальна політика» (довідка № 121/01.1.3-43 від 29.12.2020 р.).

5. Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях

На основі діалектичного поєднання основоположних принципів наукового аналізу, творчого опрацювання і критичного осмислення досліджень сучасних зарубіжних та вітчизняних вчених-економістів, нормативно-правових актів, статистичної інформації здобувачка Томчук О.В. зуміла зробити узагальнення, висновки та рекомендації, які мають теоретико-методичне значення і практичне використання при розробці рекомендацій для забезпечення управління людським потенціалом розвитку міст в новій економіці з урахуванням поведінкового контексту.

Обґрунтованість та достовірність отриманих результатів дослідження, наукових положень та рекомендацій дисертантки підтверджено їхньою апробацією та схваленням на міжнародних науково-практичних конференціях.

Усі вагомі розробки, наукові положення та результати дослідження опубліковані авторкою у виданнях відповідно до вимог Міністерства освіти і

науки України. Кількість, обсяг і якість друкованих праць відповідають нормативним вимогам та повною мірою відображають наукові результати дослідження. За темою дослідження опубліковано 24 наукові праці загальним обсягом 36,21 д.а., з яких особисто автору належить 16,53 д.а., зокрема: підрозділ у 1 колективній монографії, 18 статей у наукових фахових виданнях (з них 5 – у співавторстві), 4 статті у співавторстві, які включені до міжнародних наукометричних баз Scopus та Web of Science, 5 публікацій за матеріалами науково-практичних конференцій (із них 2 – у співавторстві).

Матеріали, викладені в анотації, ідентичні основним положенням та висновкам дисертаційної роботи. Текст анотації та дисертаційної роботи в повній мірі розкриває основні наукові напрацювання, ступінь новизни авторського доробку, рекомендації щодо можливостей практичного використання отриманих результатів. Анотація відображає зміст основних положень дисертації та відповідає встановленим вимогам.

Дисертація написана сучасною українською мовою із застосуванням сукупності мовних прийомів, що забезпечують науковий стиль викладу матеріалу.

6. Дискусійні положення та зауваження

Дисертація Томчук Олесі Валеріївни за актуальністю, постановкою та вирішенням завдань, структурною побудовою та якістю заслуговує позитивної оцінки, але поряд з тим варто виокремити певні зауваження та дискусійні положення, а саме:

1. В. п.3.1 «Методологічні засади оцінювання рівня розвитку людського потенціалу територій» дисертантка обґрунтовує положення щодо визначення порогових значень людського потенціалу території, однак, у подальших висновках аналітичної частини роботи не простежується взаємозв'язку із запропонованою типологізацією.

2. Запропонована авторська методика компаративного аналізу соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу має доведене практичне значення та наукову цінність, оскільки дозволяє визначити пріоритетні сфери стратегічного розвитку територій / сфери відставання. В той же час, вибір орієнтирів для відбору індикаторів обґрунтовано недостатньо. Так, наприклад, до складу показників, що визначають розвиток знаннєвої та креативної компоненти (с. 328), не віднесено показники навчання та розвитку дорослого населення на робочих місцях, діяльності закладів позашкільної та неформальної освіти, які також виступають невід'ємним елементом розвитку людського потенціалу в межах територій та міст.

3. Відзначаємо наукову цінність розробленого принципового механізму імплікації поведінкового підходу в контексті формування людиноцентрованого розвитку міст (рис. 5.5, с. 365). Проте вважаємо, що доречним було б конкретизувати та визначити саме ті поведінкові патерни, набуття та усунення яких передбачено дією запропонованих заходів та чинників. Це було би логічно, оскільки у наступній частині роботи (табл. 5.3, с. 394-395) авторка наводить типологізацію патернів у межах міста.

4. Здійснюючи систематизацію чинників формування людського потенціалу міст, дисертантка наголошує на важливій, але недостатній ролі соціально-економічних чинників для формування сприятливого середовища відтворення людського потенціалу (с. 99), натомість пропонує використання просторового підходу (с. 102-105), значущість якого ми підтримуємо. Однак у подальшому дослідженні авторка здійснює переважно соціально-економічний аналіз та оцінку, а роль просторових детермінант висвітлено лише в результируючих положеннях роботи (розділ 5).

5. Аналітичний блок роботи є цікавим та інформаційно насиченим, зокрема у частині, де наводиться розподіл територій та міст України за рівнем збалансованості розвитку людського потенціалу (с. 240-249). Особливо цікавими в межах теми є результати розподілу міст-обласних центрів України (рис. 3.22, с. 247). При цьому виникає запитання щодо співвіднесення загального розподілу територій (областей) (рис. 3.17, с. 240) і міст, що є полюсами зростання цих територій (обласними центрами). Так, було б цікаво простежити логіку та почути думку автора щодо обґрунтування цих відмінностей, викликаних процесами асиметричного розвитку територій та міст України.

Зазначені дискусійні положення та зауваження мають рекомендаційний характер щодо ідентифікації можливих напрямів подальших досліджень авторки та не зменшують наукової та прикладної цінності одержаних у дисертаційній роботі наукових результатів.

7. Загальний висновок

Дисертаційна робота «Людський потенціал розвитку міста в новій економіці: управлінський та поведінковий вимір» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, що пропонує вирішення важливого наукового та практичного завдання - обґрунтування та розробки теоретичних, науково-методологічних та практичних засад забезпечення управління людським потенціалом розвитку міст в новій економіці з урахуванням поведінкового контексту.

Ступінь наукової новизни отриманих результатів, теоретичне і

практичне значення, достовірність отриманих висновків і рекомендацій, актуальність теми дослідження дозволяють зробити висновок, що дисертаційна робота «Людський потенціал розвитку міста в новій економіці: управлінський та поведінковий вимір» відповідає вимогам, які викладені у пунктах 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами і доповненнями), що висуваються до докторських дисертацій, а її авторка, **Томчук Олеся Валеріївна**, заслуговує на присудження ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.

Офіційний опонент:

**професор кафедри маркетингу і
логістики Національного університету
«Львівська Політехніка»,
доктор економічних наук, професор**

С.С. Гринкевич

Підпис д.е.н., проф. Гринкевич С.С. засвідчує:
Вчений секретар
Національного університету
«Львівська політехніка»

Брилинський Р.Б.